

ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ, ПРИНЦИПИ ФІЛОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

Тетяна КІБАЛЬНІКОВА (Кіровоград, Україна)

У статті зроблено спробу визначити роль дисципліни Філологічний аналіз тексту в процесі професійної підготовки студентів-філологів. Сформульовано предмет, завдання, принципи філологічного аналізу тексту.

Ключові слова: текст, філологічний аналіз, лінгвістичний аналіз, стилістичний аналіз, літературознавчий аналіз.

The paper is an attempt to define the role of Philological Text Analysis in the process of vocational training of prospective philologists. The subject matter, tasks and principles of philological text analysis have been set.

Key words: text, philological analysis, linguistic analysis, stylistic analysis, literary analysis.

М.М. Бахтін зауважує, що текст – «це первинна даність усіх гуманітарних дисциплін» [1], а отже, професійна підготовка студента-філолога неможлива без звернення до тексту. Висунення тексту як базового об'єкту дослідження у філологічних науках зумовлено розширенням міжпредметних зв'язків між філологією та прагматикою, психолінгвістикою, когнітивістикою, теорією комунікації, тощо. Це пояснює підвищений інтерес до проблем тексту в сфері викладання мови, як рідної, так і іноземної.

У навчальних програмах вищих навчальних закладів України згідно з державними стандартами затверджено предмети, які спрямовані навчити студентів старших курсів факультетів іноземних мов адекватно розуміти змістову багатомірність тексту. Це такі дисципліни, як «Лінгвістичний аналіз тексту», «Інтерпретація тексту», «Філологічний аналіз тексту». Ці предмети спрямовано на те, щоб студенти синтезували знання, отримані на попередніх курсах на заняттях з теорії літератури, стилістики, риторики, та застосували їх під час інтерпретації автентичного художнього твору.

Зразки цілісного філологічного аналізу художнього тексту представлено в класичних філологічних працях М.М. Бахтіна, В.В. Виноградова, В.М. Жирмунського, Л.В. Щерби. Проте методичний аспект філологічного аналізу тексту як гуманітарної дисципліни вивчений недостатньо, що й обумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі філологічного аналізу тексту як гуманітарної дисципліни в процесі професійної підготовки студентів-філологів. Основний меті підпорядковано розв'язання таких **завдань**: 1) сформулювати предмет і завдання дисципліни «Філологічний аналіз тексту»; 2) визначити основні принципи філологічного аналізу тексту.

«Філологічний аналіз тексту» – це дисципліна, котра інтегрує лінгвістичний та літературознавчий підходи до розуміння твору, оскільки враховує методи, прийоми та наукові набутки лінгвістики тексту, поезики, стилістики. На думку Н.А. Ніколіної, художній текст розглядається як «естетичний феномен, який має цілісність, образність і фікціональність, і як форма звернення до світу, тобто як комунікативна одиниця, де, в свою чергу, моделюється певна комунікативна ситуація; і як окрема динамічна система мовних засобів» [8: 1].

Визначаючи пріоритетність підходів до здійснення філологічного аналізу тексту, Н.С. Болотнова наголошує на першочерговій значущості його лінгвістичного аналізу, який складає основу філологічного аналізу твору [3: 27]. Цієї самої думки притримується А.М. Науменко, зауважуючи, що лінгвістична рецепція тексту охоплює всі мовні рівні: фонетику, лексику, морфологію, синтаксис [7: 99].

Стилістичний аналіз, на думку Н.С. Болотнової, поглиблює лінгвістичний аналіз, за рахунок вивчення функціонального аспекту мовних засобів у сфері тексту, а також дослідження екстралінгвальних факторів у текстовій діяльності [3: 27].

Важливим етапом філологічного аналізу художнього тексту вважається літературознавчий аналіз, під час якого текст розглядається як витвір мистецтва в соціально-історичному та літературному контексті епохи [3: 27], аналізуються такі екстралінгвальні чинники, як персонажі, сюжет, деталізація як складові художньої форми, а також проблематика, пафос та інше як компоненти художнього змісту [7: 102].

Основною метою курсу «Філологічний аналіз тексту» є навчити студентів інтерпретувати художній текст на основі його базових одиниць і категорій [8: 1]. Спираючись на систему текстотвірних категорій, визначених І.Р. Гальперінім [4: 4], можна виокремити дві основні категорії тексту – цілісність і зв'язність. Цілісність тексту орієнтована на план змісту і є психолінгвістичною категорією. Зв'язність тексту виражається на рівні синтагматики – лінійності компонентів тексту, і є лінгвістичною за своєю природою [2: 41]. Інші категорії тексту, які враховуються під час його філологічного аналізу, є інформативність, членованість, континуум, автосемантичність уривків тексту, ретроспекція-проспекція, модальність [4], тощо.

Виходячи з основної мети курсу «Філологічний аналіз тексту», Н.А. Ніколіна виокремлює такі завдання:

- 1) вивчення ознак та основних категорій тексту як особливої естетичної реальності;
- 2) розгляд принципів побудови цілісного тексту;

- 3) з'ясування шляхів вираження авторської позиції в тексті;
- 4) знайомство з різними підходами та прийомами філологічного аналізу тексту;
- 5) визначення методики аналізу;
- 6) аналіз міжтекстових зв'язків та їх ролі в організації художнього тексту;
- 7) формування в студентів умінь і навичок аналізу художнього твору та його окремих категорій [8: 1].

Отже, по закінченню курсу студенти мають уміти здійснити комплексний аналіз тексту та текстових одиниць, які забезпечують його цілісність і зв'язність, а також показати його зв'язок з культурно-історичною епохою.

Оскільки здійснення філологічного аналізу тексту є певного роду науковим дослідженням, доцільно визначити його базові методи. У результаті обстеження наукових праць, присвячених філологічному аналізу тексту, О.В. Головіна вважає можливим окреслити коло його основних методів: метод стилістичного експерименту, семантико-стилістичний і зіставно-стилістичний методи, спостереження, лінгвістичний експеримент, моделювання, зіставлення, статистичний метод [5: 48 - 49].

Однією з проблем методичного характеру під час викладання курсу філологічного аналізу тексту є вибір матеріалу дослідження. Перед викладачем постає питання, чи всі тексти можуть бути об'єктом філологічного аналізу. Ю.В. Рождественський стверджує, що «завданням філології є, передусім, відмежування творів словесності, які мають культурне значення, від тих, котрі його не мають» [9: 112], а, отже, не всі художні тексти потрапляють до цього списку. Предметом аналізу може бути або фрагмент тексту, або його аспект, проте, безперечно, в якості конструктивного цілого і тільки у співвідношенні з іншими складовими системи [8: 1].

Під час навчання філологічного аналізу тексту важливо правильно обрати підходи, окреслити стратегії та визначити доміанти аналізу. З-поміж наявних підходів до інтерпретації художнього твору традиційно виокремлюють два основні: розуміння змісту тексту через його форму і системний аналіз твору. Обидва підходи передбачають виділення в тексті двох аспектів: змісту й форми. Проте з позиції першого підходу усвідомлюється необхідність їх умовного розрізнення з метою дослідження їх складників. Системний аналіз твору ґрунтується на цілісному сприйманні художнього цілого, коли увага однаковою мірою приділяється змісту й формі. Саме філологічний аналіз тексту покликаний установити взаємозв'язок форми та змісту літературного твору в культурно-історичному контексті епохи. Такий «циклічний характер» філологічного аналізу тексту, за В.А. Лукіним [6], передбачає постійний перехід від форми до змісту і навпаки, проте передусім перевага віддається формі, а саме – ролі мовних засобів у тексті.

На необхідності вивчення форми і змісту твору як основного принципу філологічного аналізу тексту наголошує Н.С. Болотнова. Серед інших принципів науковець виокремлює історизм, антропоцентричність, культурологічну спрямованість, лексикоцентричність [3:26].

Фахівці з філологічного аналізу тексту [2; 8] сходяться на думці, що основними доміантами, або категоріями, котрі є значущими для розуміння тексту, і які мають безперечно ставати предметом аналізу на заняттях з філологічного аналізу тексту є:

1) його жанрово-стильова організація, яка вже на попередньому етапі знайомства з текстом визначає напрям декодування авторського задуму;

2) зовнішня архітектоніка тексту, його структурна організація (членованість, зв'язність), що допомагає визначити змістові доміанти твору, а також його внутрішня структура, рівні тексту: мовні (фонетичний, морфологічний, лексичний, синтаксичний), або мовні засоби актуалізації змісту тексту, та ідейно-естетичний, суперсегментний, метроритмічний, композиційно-синтаксичний рівні та рівень фабули й ідеї;

3) просторово-часова організація тексту (категорія континууму), або час і простір, характерні для картини світу, зображеної в аналізованому творі;

4) комунікативна організація тексту, котра передбачає аналіз тема-рематичних структур у тексті;

5) інтертекстуальні зв'язки, які підтверджують ідею М.М. Бахтіна про діалогічність текстів як ключовий принцип їх породження.

Окрім категорій, зазначених вище, предметом філологічного аналізу може стати образ автора або будь-яка інша змістова чи формальна текстова домінанта, яка є важливою під час аналізу змістової, структурної чи комунікативної організації тексту.

Отже, «Філологічний аналіз тексту» як гуманітарна дисципліна є завершальним етапом у формуванні професійної компетенції студента-філолога. **Подальшими перспективами** нашого дослідження в цьому напрямку є складання поетапного алгоритму філологічного аналізу тексту.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики / Михаил Михайлович Бахтин. – М.: Изд-во «Художественная литература», 1975. – 504 с.
2. Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учебник; Практикум / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – 3-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 496 с.
3. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста: учеб. пособие / Нина Сергеевна Болотнова. – 3-е изд., испр. и доп. - М.: Флинта: Наука, 2007. – 520 с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
5. Головина Е.В. Филологический анализ текста в аспекте деятельностной вариативности и нормативности / Е.В. Головина // Вестник Челябинского государственного университета. – Вып. 33. - Серия: Филология. Искусствоведение, 2009. – № 22 (160). – С. 48–53. – Режим доступа: <http://www.lib.esu.ru/vch/160/008.pdf>
6. Лукин В.А. Художественный текст: Основы лингвистической теории и элементы анализа / В.А. Лукин – М.: Издательство «Ось-89», 1999. – 196 с.
7. Науменко А.М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики): Навч. посібник / Анатолій Максимович Науменко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 416 с.
8. Николина Н.А. Филологический анализ текста: Учеб. пособие / Наталия Анатольевна Николина. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с. – Режим доступа: http://royallib.ru/read/nikolina_nataliya/filologicheskii_analiz_teksta_uchebnoe_posobie.html#1174081
9. Рождественский Ю.В. Лекции по общему языкознанию: Учебник / Юрий Владимирович Рождественский. – М.: Высшая школа, 1990. – 381 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Кібальнікова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, лінгвопоетика, семіотика.